



МЗС



МІНІСТЕРСТВО
ОСВІТИ І НАУКИ
УКРАЇНИ



Центр досліджень
історії турецького та
кримськотатарського
народів



«УКРАЇНСЬКО-ТУРЕЦЬКІ ВІДНОСИНИ КРІЗЬ СТОЛІТТЯ: ІСТОРІЯ, ДИПЛОМАТІЯ, ЕКОНОМІКА, КУЛЬТУРА»

Матеріали Міжнародної наукової конференції



м. Кам'янець-Подільський
16-17 травня 2025 року

Українсько-турецькі відносини крізь століття: історія, дипломатія, економіка, культура

Збірник матеріалів Міжнародної
наукової конференції,
Кам'янець-Подільський, 16-17 травня 2025 року

Миколаїв – Одеса – Кам'янець-Подільський
2025

УДК 94 : 327 (477+560)
ББК 63.3-6
У45

Редакційна колегія:

Вовчук Л.А., к.і.н., доцент; Завальнюк О.М., д.і.н., професор; Копилов С.А., д.і.н., професор; Котляр Ю.В., д.і.н., професор; Красножон А.В., д.і.н., професор; Матяш І.Б., д.і.н., професор; Підгірна Л.М.; Тригуб О.П., д.і.н., професор; Хмель А.О., к.і.н., доцент; Хоменська І.В., к.філ.н.; Шевчук О.В., д.політ.н., професор

Секретар: Вовчук Л.А., к.і.н., доцент

Видання рекомендовано до друку рішенням кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики факультету політичних наук ЧНУ імені Петра Могили (протокол № 4 від 30 квітня 2025 р.)

У45 Українсько-турецькі відносини крізь століття: історія, дипломатія, економіка, культура. Збірник матеріалів Міжнародної наукової конференції (Кам'янець-Подільський, 16-17 травня 2025 року) / За ред. Л.А. Вовчук. Миколаїв – Одеса – Кам'янець-Подільський, 2025. VIII+119 с.

До збірника увійшли наукові статті, доповіді та повідомлення виголошені у рамках Міжнародної наукової конференції «Українсько-турецькі відносини крізь століття: історія, дипломатія, економіка, культура», що проходила 16-17 травня 2025 року у м. Кам'янець-Подільський, присвяченої актуальним проблемам історичного минулого, дипломатичним відносинам, економічній взаємодії та культурним взаємовпливам у розрізі українсько-турецьких відносин.

necessary to ensure the security of both land and sea routes to the ports of the Northern Black Sea. The way to do this was to pursue a policy of balance between the Principality of Muscovy and Poland, to keep the steppes under the control of the Crimean Khanate, and to have strong garrisons in strategic coastal areas. This policy was first shaken when the Zaporozhian Cossacks began to descend the rivers to the Black Sea in light flat-bottomed boats called shaki, and began to plunder Ottoman lands. Akkerman (1594, 1601, 1606), who guarded the mouth of the Turla (Dniester), Kili (1602, 1606) and its surroundings (1610-1613) in the Danube Delta, Kefe (1614) on the Crimean coast, Trebizond (1614-1625), Sinop (1614) and finally Istanbul. (1615, 1620, 1624) on the Anatolian coast had their share of these raids³³.

In this study, history is not just a chronological repetition; it is an example of life at the time, tensions in the headquarters, army psychology, and some religious expectations.

УДК [94+908] : 003.64 (560) (477/74) (045)

Андрій Красножон

e-mail: ahmar.and@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2215-8429>

ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К.Д. Ушинського,

Україна, 65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 26.

ВТРАЧЕНА ТУГРА СУЛТАНА СЕЛІМА III З АККЕРМАНСЬКОЇ ФОРТЕЦІ

Білгород-Дністровська фортеця (Україна, Одеська область) є унікальною пам'яткою середньовічної фортифікації – спершу у вигляді молдавського Білгорода, а потім турецького Аккермана (початок 15 – кінець 18 ст.). Її південно-східний кут замикає османська вежа № 11, на зовнішньому фасаді якої розташована ніша у рамковому обрамленні з прямокутною мармуровою плитою без жодних слідів різьблення на її поверхні. Ніша розташовується на висоті близько 6 м від сучасної денної поверхні та носить ознаки вторинного використання. Нижня частина її лиштви акуратно зрубана врівень з поверхнею плити, але не по всій довжині лиштви – в лівій частині вона зберіглася. Це створило під нижньою кромкою плити уступ завширшки 5 см. У цю площину було вбито на половину довжини масивний кований цвях із прямокутним перетином і «Т»-подібним капелюшком. Згодом він був відігнутий назовні (у такому положенні він залишається досі). Ще три ковані цвяхи розміром поменше (але з такою ж формою) вбиті на половину своєї довжини в шов уздовж верхньої грані мармурової плити на рівній відстані один від одного. Цвяхи та підрубка пов'язані з якоюсь іншою плитою, яка тут була присутня короткий час і була накладена поверх існуючої сьогодні.

³³Şakul K. Çehrin Kuşatması 1678. İstanbul: Timaş Yay, 2022. URL: <https://www.birazoku.com/cehrin-kusatmasi-1678>

Є відомим архівний малюнок авторства російського військового з назвою: «Герби та написи що знаходяться в різних місцях Акерманської фортеці», який був «знятий в Акермані жовтня 28-го дня 1819»³⁴. Серед інших на ньому зображена квадратна за формою плита з вирізьбленою тугрою султана Селіма III і датою по хиджрі: 1210/1796 р. До малюнка надано пояснення: «[плита] располагалась над главными крепостными воротами; таковой же имеется в угловой башне противу соборной на форштадте церкви». Тобто, малювальник бачив у фортеці дві однакові за розмірами та зображенням епіграфічні плити. Обидві не збереглися. На головних Кілійських воротах фортеці (вежа № 6) від цієї плити залишилася квадратна в плані ніша, вирізана над аркою прольоту, з відігнутим назовні милицею, що колись притримував закріплену в ній тугру.

Локалізація другої плити довгий час залишалася під питанням. Кутових веж на зовнішньому фронті фортеці всього три: № 1, № 11 і № 20. Визначити на який з них розташовувалася друга тугра Селіма, можна з'ясувавши розташування зазначеного в 1819 р. орієнтира – «соборної церкви». Відповідь міститься в «Генеральном плане города Аккермана» архитектора О. І. Гаскета (1836-1839 рр.).

Цей документ є чорновим варіантом майбутнього генерального плану Аккермана, затвердженого в 1841 р. Проект нового міста накладено на ситуативний план старих турецьких кварталів, що збереглися на той час. У кварталі № 59 виділяється об'єкт поза основною міською забудовою, на межі форштадту та еспланади фортеці, за кілька сотень метрів від вежі № 11 на південь. Він прямокутний, орієнтований по лінії північ-південь у своїй поздовжній осі, на плані пофарбований у сірий колір. Контур будівлі позначений імпровізованим хрестом та літерою «В». В експлікації літера розшифрована як: «Временная церковь». При зіставленні цього з планом Кауффера 27 червня 1793 р., будинок під літерою «В» впевнено визначається як колишня Свинцева мечеть. На відміну з інших мусульманських культових будівель міста, вона збереглася після переходу Аккермана під владу Росії у 1812 р.

У 1816 р. цей цікавий для нас об'єкт згадує П.П. Свиньїн, як «временную церковь» у будівлі колишньої мечеті (Свинцевої). У 1839 році Н. Надеждин вже прямо називає цю церкву «Соборной», вказуючи, що вона «помещается все еще в прежде бывшей мечети, почти вросшей в землю». Він співвідносить «тимчасову церкву» з колишньою мечеттю, додаючи їй назву, що фігурує в експлікації архівного малюнка. У 1843 р. Ю. Крашевський доповнює ці дані: «На майдані [перед фортецею] стоїть велика мечеть, яка слугувала росіянам церквою до того, як побудований новий собор»³⁵.

Таким чином, «Соборная церковь» Аккермана, яка згадана на малюнку військового рисувальника, розташовувалася навпроти вежі № 11, приблизно за 180 м на південь від неї. Майстри в 1796 р. приладнали новий виріб за розмірами до старої ніши і встановити його на рівну основу. Товщина плити з

³⁴ Красножон А.В. 2016а. Крепость Белгород (Аккерман) в исторических изображениях: Stratum plus, 66; РГВИА Ф. 418. Оп. 1. Д. 702. Л. 1.

³⁵ Надеждин Н.Н. Прогулка по Бессарабии // Одесский альманах на 1840 г. Одесса, 1839. С. 341; Свиньин П.П. Описание Бессарабской области // Stratum plus. 2001-2002. № 6. С. 342-413; Kraszewski I.I. Descrierea Cetății Albe // Călători poloni în Țările Române. 1930. S. 245-251.

тугрою не перевищувала 3 см. У нижньої кромки її утримував у ніші щонайменше один цвях. У верхній частині вона була закріплена трьома цвяхами, які після забивання були однаково зігнуті вздовж шва вправо, щоб потім їх можна було легко загорнути вниз, притиснувши плиту без ризику пошкодження. Демонтаж плити з тугрою провадився після 1819 р. З цією метою нижній цвях був відігнутий назовні, а крайній лівий верхній цвях вигнутий у протилежний бік. Центральний цвях (він має помітний кут викручування навколо своєї осі) вивернуто нагору за межі кромки плити. Правий залишений у непотривоженому стані, оскільки після зазначених процедур демонтувати плиту вже не становило труднощів.

Межі підрубки рамки та периметр вбитих цвяхів дозволяють визначити її розміри. Вони майже збігаються з габаритами тієї плити, що відзначена рисувальником 1819 р. на фасаді головної брами фортеці (за розміром ніші над прольотом воріт): 81 см (ширина) 67 см (висота). Розміри підрубаної ніші на вежі № 11 близькі: 87×75 см. Отже, після закінчення модернізації фортеці 1796 р. до Аккермана було доставлено дві ідентичні мармурові плити майже однакових розмірів. Вибір місця їх розміщення обумовлювався максимальною помітністю веж для зовнішнього спостерігача. Роком раніше такі ж однакові і виготовлені за шаблоном чотири мармурові плити з тугрою Селіма III з'явилися і в Ізмаїлі, аби ознаменувати закінчення модернізації цієї фортеці. Плита з тугрою була знята, швидше за все, після виведення Аккерманської фортеці зі списку військових об'єктів у 1832 р., та через втрату формального нагляду.

УДК 746+7.023.1-037 (477 : 560) «14/17»

Олександра Свиридчук

e-mail: Alexandrawithanx@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-6990-5215>

*Кам'янець-подільський державний історичний музей-заповідник,
Україна, 32301, м. Кам'янець-подільський, вул. Іоано-предтеченська, 2*

TRADITIONAL TEXTILES OF UKRAINE AND OSMAN EMPIRE IN THE 15TH – 18TH CENTURY: HISTORY, INFLUENCE, FASHION ECONOMY

Part of contemporary Ukraine was under the Ottoman Empire, in academia this part of Ukraine is called – Yedisian. As those local Ukrainians practicing the Greek Eastern Orthodox rite, at the time their traditional garments were heavily influenced by Ottoman Empire style during the time of nations close living proximity, till now a style of clothing represents the worldview of population beliefs, financial status and history. This is especially noticeable in historical sources of female clothing of Ukrainians between the 15th to 18th centuries – a time of heavy Turkish influence and political prosperity.

However, it is essential to notice that as the subject or the research isn't easily kept and saved, the majority of research is based on drawings, written and

OTTOMAN HERITAGE IN UKRAINE THE INSCRIPTIONS

Mehmet Tutuncu, Director, Dr.

15

OTTOMAN SIEGE OF CHYHYRYN IN 1678: TURKISH OBSERVATIONS ON THE COSSACK CUSTOMS

Kahraman Şakul, Ph.D, Associate Professor of Department of History.

17

ВТРАЧЕНА ТУГРА СУЛТАНА СЕЛІМА ІІІ З АККЕРМАНСЬКОЇ ФОРТЕЦІ

Андрій Красножон, ректор, доктор історичних наук, доцент.

18

TRADITIONAL TEXTILES OF UKRAINE AND OSMAN EMPIRE IN THE 15TH – 18TH CENTURY: HISTORY, INFLUENCE, FASHION ECONOMY

Олександра Свиридюк, директор.

20

ДОСВІД ДОСЛІДЖЕННЯ АРХЕОЛОГІЧНИХ КОМПЛЕКСІВ ДОБИ КАМ'ЯНЕЦЬКОГО ЕЙЯЛЕТУ (1672-1699 рр.)

Павло Нечитайло, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник.

22

ОСМАНСЬКІ БУДІВЛІ КАМ'ЯНЦЯ-ПОДІЛЬСЬКОГО (ЗА МАТЕРІАЛАМИ АРХЕОЛОГІЧНИХ РОЗКОПОК)

Дмитро Ващук, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник.

Ігор Старенький, кандидат історичних наук, старший солдат.

24

ТУРЕЦЬКИЙ МІНАРЕТ В КАМ'ЯНЦІ-ПОДІЛЬСЬКОМУ: ЗАХОДИ ЗБЕРЕЖЕННЯ ПАМ'ЯТКИ АРХІТЕКТУРИ 17 ст.

Валентин Пагор, кандидат історичних наук, науковий співробітник.

26

**ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА ОСМАНСЬКОЇ ІМПЕРІЇ
18 – ПОЧАТКУ 20 СТ.**

ПОЛІТИЧНА СИТУАЦІЯ В РЕЧІ ПОСПОЛИТІЙ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗКИ З ОСМАНСЬКОЮ ІМПЕРІЄЮ В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ 1704 РОКУ

В'ячеслав Станіславський, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник.

29

ХОТИНСЬКА ФОРТЕЦЯ В РОСІЙСЬКО-ТУРЕЦЬКИХ ВІЙНАХ 18 СТ. ЯК ВАЖЛИВИЙ ОБОРОННИЙ ОБ'ЄКТ ОСМАНСЬКОЇ ІМПЕРІЇ НА КОРДОНІ З РІЧЧЮ ПОСПОЛИТОЮ

Віктор Сандуляк, завідувач науково-дослідного відділу.

31

Наукове видання

Українсько-турецькі відносини крізь століття: історія, дипломатія, економіка, культура

Збірник матеріалів Міжнародної
наукової конференції,
16-17 травня 2025 року

Оригінал-макет підготував Олександр Тригуб
Макет обкладинки – Олександр Тригуб

Редколегія не несе відповідальності за точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, власних імен та інших відомостей

Підп. до друку 01.05.2025. Формат 70x108¹/₁₆. Гарнітура «Georgia».
Друк лазерний. Ум.-друк. арк. 8,5. Наклад 100 прим.